

Лідія Лазурко

<https://orcid.org/0000-0002-9748-9249>

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

Польські історики кінця XIX – початку XX ст. в сучасній українській історіографії

Анотація: Дослідження присвячене питанню представлення в сучасній українській історіографії життя, діяльності та наукових зацікавлень польських істориків кінця XIX – початку XX ст. У статті розглядаються історико-біографічні дослідження присвячені Юзефу Антонію Ролле (1829–1894), Александру Яблоновському (1829–1913), Людвіку Кубалі (1838–1918), Освальду Бальцеру (1858–1933) та Леону Василевському (1870–1936), що були створені українськими істориками впродовж перших десятиліть XXI ст. На підставі історіографічних джерел (дисертацій, монографій, статей) визначено специфіку тематичних пріоритетів українських науковців у осягненні цього питання. Зокрема з’ясовано, що у фокус уваги потрапляли ті дослідники, котрі у своїй науковій творчості зосереджувалися на проблематиці минулого України та спільній польсько-українській історії. У результаті аналізу питання доробку польських дослідників кінця XIX – початку XX ст. у вивченні минулого України виявлено тенденції до об’єктивності і виваженості його оцінок сучасними українськими науковцями.

Zarys treści: Przedmiotem rozważań jest obraz życia, działalności i naukowych zainteresowań polskich historyków przełomu XIX i XX w. we współczesnej ukraińskiej historiografii. Analizie poddano powstałe w XXI w. prace ukraińskich badaczy poświęcone Józefowi Antoniemu Rollemu (1829–1894), Aleksandrowi Jabłonowskiemu (1829–1913), Ludwikowi Kubali (1838–1918), Oswaldowi Balzerowi (1858–1933) i Leonowi Wasilewskiemu (1870–1936). Na podstawie źródeł historiograficznych (dysertacji, monografii i artykułów) zidentyfikowana została specyfika tematycznych priorytetów ukraińskich naukowców w zgłębianiu tego zagadnienia. Ustalono przede wszystkim, że zainteresowaniem cieszyli się głównie ci badacze, którzy w swojej pracy naukowej skupiali się na problematyce przeszłości Ukrainy i wspólnej polsko-ukraińskiej historii. Rezultatem przeprowadzonej analizy jest wniosek, że współcześni ukraińscy naukowcy wyrażają w przedmiotowej kwestii obiektywne i wważone oceny.

The content outline: The article focuses on the image of the lives, work, and scientific interests of Polish historians from the turn of the twentieth century in contemporary Ukrainian historiography. The analysis covers research by Ukrainian historians written in the twenty-first century and devoted to Józef Antoni Rolle (1829–1894), Aleksander Jabłonowski (1829–1913), Ludwik Kubala (1838–1918), Oswald Balzer (1858–1933), and Leon Wasilewski (1870–1936). Based on historiographical sources (dissertations, monographs, and articles), the specific thematic priorities of Ukrainian scholars in exploring this issue were identified. It was established, first and foremost, that the most

popular were the researchers who focused on Ukraine's past and the common Polish-Ukrainian history. The analysis showed that contemporary Ukrainian scholars provide objective and balanced assessments of this issue.

Ключові слова: біографістика, інтелектуальна біографія, польська історіографія, українська проблематика, українська історіографія, історіографічний образ, історіографічна рецепція

Słowa kluczowe: biografistyka, biografia intelektualna, polska historiografia, problematyka ukraińska, ukraińska historiografia, obraz historiograficzny, recepcja historiograficzna

Keywords: biographical studies, intellectual biography, Polish historiography, Ukrainian issues, Ukrainian historiography, influence and reception

В українській історіографії останніх десятиліть прослідковується зростання зацікавлень польською історичною наукою і це, вочевидь, уже вимагає певного осмислення. Навіть обрана нами вузька тема представлення в сучасній українській історіографії польських істориків кінця ХІХ – початку ХХ ст. є доволі помітною, адже окрім суто біографічних студій українські науковці, що вивчають різноманітні аспекти польської чи спільної історії, торкаються і життєписів її творців¹. Відзначимо й зустрічний рух у цьому напрямі – появу біографічних нарисів українських істориків В'ячеслава Липинського та Михайла Грушевського в опрацюванні польських дослідників².

У цій статті ми зосередимося на систематизованих у хронологічному порядку дослідженнях присвячених вивченню життя та різних аспектів діяльності польських істориків зламу ХІХ і ХХ ст. з метою показати основні тенденції їх висвітлення в українській історіографії. Наукова новизна полягає в проведенні аналізу сучасних наукових праць присвячених польським історикам кінця ХІХ – початку ХХ ст., що дозволяє окреслити дослідницькі тенденції в сучасній українській історіографії.

У першому десятилітті ХХІ ст. в Україні з'явилися праці присвячені Юзефу Антонію Ролле. У 2001 р. дослідниця з Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету Стефанія Баженова захистила дисертацію про його участь в громадському, науковому і просвітницькому житті Правобережної України другої половини ХІХ ст., що стало основою виданої

¹ О. Руда, *Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця ХІХ – першої третини ХХ століття*, Львів 2010; П. Юрейко, *Медієвістичні студії у Львівському університеті в міжвоєнний період (1919–1939)*, дисертація кандидата історичних наук, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів 2012; Є. Сенкевич, *Краківська історична школа в польській історіографії*, Миколаїв 2010.

² В. Gancarz, *My, szlachta ukraińska. Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego 1882–1914*, Kraków 2006; Ł. Adamski, *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, Warszawa 2011.

у наступному році монографії про життя та творчість героя³. У 2016 р. Баженова повернулася до Ролле як дослідника українського минулого⁴.

У цих працях найперше йшлося про потребу реабілітації наукової спадщини цього польського дослідника XIX ст. та повернення до обігу в Україні його доробку: «неупередженого висвітлення його життєдіяльності й творчої праці з метою відновлення його належного місця в історіографії й доброго імені для прийдешніх поколінь»⁵. Авторка відзначала два аспекти попереднього скасування Ролле в українській історіографії, які представляються нею як об'єктивний та суб'єктивний. Відтак об'єктивним вона вважає те, що тактика замовчування і приховування застосовувалася в радянські часи до усіх представників буржуазії як класових ворогів. Суб'єктивний фактор пов'язаний натомість з вибіркоким сприйняттям окремими українськими вченими та читачами поглядів Ролле на минуле України і сприйняття його як польського автора, що писав історію України з польського погляду. Гострота цього сприйняття помножувалась у часи ескалації польсько-українських протистоянь.

Баженова натомість, представляючи свого героя, акцентує на його професійній діяльності і громадській активності та характеризує його як завзятого дослідника-аматора історії й культури східних теренів Речі Посполитої, талановитого і вельми популярного письменника. Доктор Антоній Ролле або Юзеф Антоній Аполлінарій Ролле (1830–1894) впродовж 1861–1894 рр. проживав у Кам'янці-Подільському в Україні, де мав обширну медичну практику (спеціалізувався на психіатрії та впроваджував основи соціальної гігієни). Саме вивчення минулого медичної галузі за матеріалами Поділля принесли йому визнання як дослідника минулого, одного з фундаторів історії медицини в Україні. А вже заняття проблемами середньовічної медицини спрямували його наукові і літературні інтереси у русло вивчення минулого українських теренів. Сумарно Ролле був автором понад трьохсот наукових і публіцистичних творів з історії та культури України, з яких найвідомішими стали монографія *Подільські Замки на молдавському прикордонні* та серія «Історичні оповідання», що дає авторці підстави означити його як польського історика-україніста та письменника української школи⁶ в польській

³ С. Баженова, *Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість*, Кам'янець-Подільський 2002.

⁴ С. Баженова, *Юзеф Ролле і Україна*, Кам'янець-Подільський 2016.

⁵ С. Баженова, *Юзеф Антоній Ролле в громадському, науковому і просвітницькому житті Правобережної України другої половини XIX ст.*, автореферат дисертації кандидата історичних наук, Чернівці 2001, с. 2.

⁶ Українська школа в польській літературі – термін вжитий уперше в 1837 р. польським письменником Александром Тишинським і поширений пізніше також в українському літературознавстві на означення групи польськомовних поетів і письменників доби романтизму, які в своїй творчості зверталися до української історичної тематики, описів побуту

літературі XIX ст. Дослідження медичної науково-популяризаційної діяльності Ролле, виступів з публічними лекціями про минуле краю, участь у створенні музеїв, бібліотек, добродійних товариств дозволило натомість Баженовій говорити про нього у вищому ступені компліментарності – як про просвітника Правобережної України⁷.

Праці цієї авторки стали першими як в українській, так і в зарубіжній історіографії комплексними узагальнюючими дослідженнями життя Ролле, його суспільної, літературної і наукової діяльності. Вони мають міждисциплінарний характер, оскільки реалізуються на стику різних галузей знань: історії, історичного краєзнавства, історіографії, археографії, етнографії, історії медицини і гігієни, біографістики та художньої й наукової публіцистики. Теоретико-методологічна база досліджень ґрунтується на сукупності принципів і методів історіографічного пізнання, а через тісний зв'язок з літературознавством – на засадах історико-культурної літературознавчої методології.

Відзначимо також, що Баженова увела в науковий обіг широке коло джерел, проаналізувала комплекс наукових та літературних праць Ролле, що дозволило їй запропонувати періодизацію основних етапів життя вченого та прослідкувати еволюцію його поглядів та науково-творчої діяльності. Усе це сприяло визначенню місця дослідника в українсько-польських наукових і культурних відносинах другої половини XIX ст., у тодішній та теперішній українській історіографії, в розбудові краєзнавчого руху на Поділлі і фактичному завершенню процесу його наукової реабілітації.

Як відзначала авторка,

активна громадська діяльність Ю. Ролле, заангажованість у наукове життя Європи, членство у краківській Академії Знань та регіональних краєзнавчих товариствах, добродійних установах і місіях вивели його за межі вузькокорпоративних інтересів польської меншини, зробили його поборником налагодження українсько-польських наукових і культурних відносин⁸.

Один з найбільш цікавих висновків, до яких приходять дослідниця, стосується еволюції історичних поглядів Ролле на минуле України, які формувались в душі польської романтичної історіографії 40–50-х рр. XIX ст. Проте під дією другого і третього етапів українського національно-культурного відродження та позитивістичних трансформацій у вивченні минулого в 60–70-х рр. він поступово змінював свої погляди на місце, роль та історичну місію України, пропагуючи це у своїх творах. В науково-публіцистичних

і природи, фольклору тощо. До її представників відносять Северина Гошинського, Богдана Залеського, Вінцентія Поля та ін.

⁷ С. Баженова, *Юзеф Антоній Ролле в громадському...*, с. 16.

⁸ Там само, с. 14.

працях серії «Історичні оповідання» простежується еволюція поглядів Ролле «від упередженого ставлення до національно-визвольних змагань і антифеодальної боротьби українського народу XVII–XIX ст. до критики свавільного польського панування в Україні та визнання історичної ролі гетьмана Б. Хмельницького й інших його сподвижників»⁹.

Відтак, критично оцінюючи світоглядну специфіку Ролле у висвітленні минувшини України, дослідниця приходиться до висновку, що

більшість його творів мають чітку українофільську спрямованість, в якій предметно простежується еволюція автора до об'єктивності викладу подій і явищ, пошуків історичної істини, й зосереджують в собі величезний за обсягом зібраний ним народознавчий, особливо документальний матеріал більшості тепер уже назавжди втрачених архівосховищ, насамперед, фамільних. Саме ці фактори перетворили дослідження та історичні повісті, оповідання й нариси Ю. Ролле в надзвичайно важливе першоджерело, скарбницю унікальних знань для сучасної української й польської історичної науки та культури обох народів загалом¹⁰.

Зазначимо, що заново відкритий Баженовою доробок Ролле продовжує викликати зацікавлення як дослідників історії¹¹, так і спеціалістів інших галузей знань¹². Слід зауважити, що до 195-ї річниці народження Ролле у Кам'янець-Подільському педагогічному університеті було створено біобібліографічний покажчик з метою популяризації його наукової і літературної спадщини¹³.

Наступне десятиліття було більш плідним на появу в українському інтелектуальному просторі різноманітних (як за жанром, так і за специфікою опрацювання) досліджень присвячених польським історикам окресленого періоду. У 2012 р. львівська історикиня Оксана Руда, znana своїми студіями з історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX ст., опублікувала дослідження присвячене науковій та громадській діяльності Освальда Бальцера¹⁴. У праці простежено його формування як історика, викладача та

⁹ Там само, с. 15.

¹⁰ С. Баженова, *Проблеми історії та культури України в історико-краєзнавчих і художніх творах представників «української школи» в польській літературі 1820–1890-х років*, дисертація доктора історичних наук, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський 2009, с. 358.

¹¹ В. Семененко, *Дослідник історії Поділля Юзеф Антоній Ролле та його опис складу Київського архіву (за матеріалами часопису «Краї» із фондів ВБЗІК НБУВ)*, «Вісник Книжкової палати» 2022, № 3, с. 41–48: <[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.3\(308\).41-48](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.3(308).41-48)> (дата доступу: 31 VII 2025).

¹² Н. Таранова, *Йосип Йосипович Ролле – природодослідник Поділля*, «Історія та методологія географії. Наукові записки» 2013, № 2, с. 15–22: <<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4090/1/Taranova.pdf>> (дата доступу: 31 VII 2025).

¹³ Dr. Antoni J. – *Юзеф Ролле: до 195-річчя від дня народження видатного краєзнавця Поділля 1829–1894: біобібліографічний покажчик*, Кам'янець-Подільський 2024.

¹⁴ О. Руда, *Освальд Бальцер: наукова та громадська діяльність*, Львів 2012.

активного громадського діяча, проаналізовано науковий доробок і внесок ученого в розвиток польської та української історичної й правничої науки, викладацьку діяльність у Львівському університеті, науково-організаційну роботу на посаді директора Крайового архіву актів ґродських і земських у Львові, участь у Історичному товаристві, Товаристві підтримки польської науки та членство у Науковому товаристві імені Тараса Шевченка (НТШ) у Львові. З'ясовано також його погляди на проблеми політичної історії України та українсько-польські відносини.

Попри достатньо розлогу історіографію життя та діяльності Бальцера¹⁵, котра сама стала предметом вивчення¹⁶, Руда відзначила її малодосліджувані аспекти і акцентувала саме на них. Найперше, це взаємини Бальцера з українськими науковцями та громадськими діячами, його участь у діяльності НТШ, ставлення до українського руху у Галичині початку ХХ ст. та українсько-польських відносин назагал. Робота над біографічною складовою дослідження мала компілятивний характер, проте містила й оригінальну інформацію з архівних матеріалів, зокрема з епістолярних джерел як приватного, так і офіційного характеру (напр. переписку з очільниками НТШ).

До оригінального належить й висвітлення авторкою рецепції українськими дослідниками науково-дидактичної діяльності Бальцера (лекційного курсу про устрій Речі Посполитої 1905 р.)¹⁷. Так само сюжет про його українських студентів, проілюстрований спогадами правознавця, історика та громадського діяча Миколи Чубатого. Останній писав про свої студентські роки і називав Бальцера «[в]еликим польським вченим, визначним викладачем історії польського права»¹⁸.

Показовим у цій праці є також представлення поглядів Бальцера на минуле України:

Українсько-польські відносини Бальцер висвітлював у контексті дослідження історії державної організації та правових інституцій давньої Речі Посполитої. Як прихильник багатонаціональної Речі Посполитої, О. Бальцер в українському минулому шукав елементів, які би поєднували обидва народи. Він аналізував контакти між польською та руською державами часів середньовіччя, звертаючи увагу на тому, що взаємини династії Пястів з Рюриковичами були найтіснішими. Окрім того він досліджував правно-устроєвий аспект відносин між Королівством Польським та Галицькою Руссю, розглядаючи події 1340-х рр. як інкорпорацію [...]. Вивчав польсько-литовську унію [...] та поширення польської колонізації на схід, який вважав найприроднішим та найсприятливішим напрямком¹⁹.

¹⁵ R. Nowacki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998.

¹⁶ А. Czerniecka-Haberko, *Oswald Balzer w historiografii polskiej*, «Історичний архів» 2014, № 12, с. 193–201.

¹⁷ О. Руда, *Освальд Бальцер...*, с. 38.

¹⁸ Там само, с. 41.

¹⁹ Там само, с. 98–99.

Саме з цих засад Руда виводить і критичність ставлення Бальцера до національних змагань українців початку XX ст.:

Він займав виразну пропольську позицію, відстоював ідею кордонів 1772 р. Ці погляди сформувалися під впливом політичних та ідеологічних змін у польському суспільстві, поширення неоромантичного світогляду та методології та зростання активності українців. Поширення неоромантизму зумовило підпорядкування історіописання тогочасним політичним та ідеологічним потребам. О. Бальцер з поміркованого «песиміста» стає під впливом цього на позиції «оптимістичної» візії минулого власного народу та апелює у ідеї відвойовування та конструювання майбутньої польської держави до «ягеллонської ідеї»²⁰.

Він відкидав ідею створення окремого українського університету, чи навіть утравквістичної ініціативи, вважаючи, що це може зашкодити польській культурі та збіднить польську науку²¹. Така позиція пояснює й активність Бальцера у 1919 р. в час польсько-українського військового протистояння, коли його прізвище було серед підписантів *Меморіалу в справі т.зв. Східної Галичини*, у якому йшлося про «одвічну приналежність цих земель Польщі». Цими мотивами керувався Бальцер й виступаючи проти підписання учасниками Брестської мирної конференції договору між Україною та Центральними державами, у якому йшлося про створення окремої української провінції²². Проте наступний перебіг подій у незалежній Польщі²³ вочевидь дав йому поштовх до певного переосмислення своїх позицій і у 1926 р. Бальцер став членом НТШ та «почав нав'язувати контакти з українськими вченими та інституціями, публічно висловлюватися за розвиток української науки»²⁴.

У 2015 р. Юлія Вялова захистила кандидатську дисертацію на тему *Суспільно-політична, наукова та публіцистична діяльність Леона Василевського (1870–1936 рр.)*²⁵. Дослідження присвячено становленню та формуванню Василевського як політичного та громадського діяча та еволюції його світогляду, наукових поглядів у контексті суспільно-політичних процесів кінця XIX – 30-х рр. XX ст. У 2019 р. результати дослідження постали у вигляді монографії *Леон Василевський (1870–1936): постать політика у контексті польсько-українського діалогу*²⁶.

²⁰ Там само, с. 99.

²¹ Там само, с. 59.

²² Там само, с. 62.

²³ Травневий переворот та встановлення санаційного режиму були сприйняті Бальцером доволі стримано.

²⁴ О. Руда, *Освальд Бальцер...*, с. 100.

²⁵ Ю. Вялова, *Суспільно-політична, наукова та публіцистична діяльність Леона Василевського (1870–1936 рр.)*, дисертація кандидата історичних наук, Інститут історії України Національної Академії Наук України, Київ 2015.

²⁶ Ю. Вялова, *Леон Василевський (1870–1936): постать політика у контексті польсько-українського діалогу*, Київ 2019.

Вищевказані праці стали першим в українській історіографії узагальнюючим дослідженням життя та діяльності Василевського. Їхня наукова новизна визначалася зверненням уваги на українські сюжети кар'єри цього політика, котрі назагал не мали належного висвітлення в історичній науці – ні польській, ні українській – адже вивчалися лише окремі аспекти його наукової творчості²⁷. На основі джерельного матеріалу і літератури Вялова здійснила комплексний аналіз політичної, наукової та публіцистичної діяльності Василевського та відтворила його біографію. Розкрито нею маловідомі аспекти його діяльності на посаді першого міністра закордонних справ Другої Речі Посполитої та висвітлено його участь у Паризькій мирній конференції, підписанні Ризького миру 1921 р., а також у обговоренні кордону з СРСР.

У другій частині дослідження авторка зосередилася на аналізі творчого доробку Василевського, висвітлюючи його погляди на питання національного розвитку та проблеми української національної ідентичності в Другій Речі Посполитій. Вперше нею актуалізовано невідомі раніше складові його діяльності в спробі налагодження польсько-українського діалогу у 20–30-х рр. XX ст.

Обґрунтовуючи методологію конструювання біографії Василевського, авторка говорить про «новаторський підхід до вивчення історичної особи через тип дослідження, що носить характер просопографічного». Детально зупиняється на відмінностях цього підходу від класичної біографії, котра часто зводиться до переліку фактів та подій життя й діяльності. Зауважує натомість, що просопографічне дослідження, через занурення у систему соціальних взаємин, торкається питань мотивації особистості, розкриває причини і висвітлює наслідки дій у біографічних фактах²⁸. Проте реально у тексті ми бачимо доволі однобоке, а в періоді до початку 1920-х р. – ґрунтоване на автобіографії самого Василевського представлення версії своєї власної історії з невеликими вкрапленнями спогадів про його діяльність. Створений на автобіографії як основному джерелі нарис позбавлений основного, що має бути у просопографічному дослідженні – характеристики включеності Василевського у соціум, погляду на нього зі сторони, котрий би дав уявлення про іншого Василевського. При більш прискіпливому розгляді дослідження Вялової скоріше виглядає як інтелектуальна біографія, де кожен життєвий крок героя супроводжується розлогими коментарями про його інтелектуальні здобутки.

²⁷ В. Stoczevska, *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego*, Kraków 1998; Т. Гранчак, *Українське національне відродження другої половини XIX – початку XX ст. в працях польського історика Леона Василевського*, дисертація кандидата історичних наук, Національна Академія Наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Київ 2000.

²⁸ Ю. Вялова, *Суспільно-політична...*, с. 31.

Відзначимо, що у роботі авторка показує, як зацікавлення молодого Василевського Україною, його особиста участь в політичних подіях 1917–1921 рр. та активність на міжнародній арені на початку 20-х рр. вплинули на погляди на українське питання та питання міжнаціональних відносин взагалі. Вялова вважає, що він усвідомлював ступінь несправедливості становища українців у Другій Речі Посполитій та небезпеку для державного устрою тодішньої політики денационалізації, котра позбавляла державу стабільності. Коли у міжвоєнний період Василевський добровільно відійшов від участі в політичному житті країни, то почав налагоджувати контакти з представниками політичного українства. Дослідниця відзначає, що коли з усієї наукової та публіцистичної спадщини Василевського взяти до уваги тільки брошуру *Польща для поляків, чи Польща для всіх польських громадян (Справа національних меншин в Польщі)*, то вже можна говорити про нього як про першого українофіла Другої Речі Посполитої²⁹.

У 2019 р. у Дніпровському національному університеті Оксана Пестрикова захистила дисертацію на тему *Польський історик Людвік Кубаля та його внесок у дослідження проблем історії України*³⁰. Робота має історіографічний характер, з акцентом на використання методів синтезу та аналізу. Уперше зроблено тут спробу комплексного дослідження життя та наукової діяльності польського історика другої половини XIX – початку XX ст.

З оригінального – авторкою здійснено комплексний аналіз наукової історіографічної традиції вивчення творчої спадщини історика через дослідження формування його історіографічного образу. Еволюція цього образу представлена в чотирьох етапах. Перший – прижиттєвий, з характерним сприйняттям вченого як історика з особливим письменницьким талантом, послідовника Кароля Шайнохи. Другий – посмертний, у якому Кубаля трактовано як історика, що писав власні твори для підтримки національного духу польського народу в умовах поділів та надихнув на творчість Генрика Сенкевича, спричинившись до викривленого бачення ним польсько-козацьких стосунків середини XVII ст. Третій – науковий, представлений в основному інтерпретаціями Генрика Барича, у яких Кубаля поставав дослідником, що серйозно постраждав від політичних колізій другої половини XIX ст., а тому не зміг повною мірою реалізуватись. Праці четвертого – редуційного етапу переважно повторюють висновки Барича. Крізь усі ці етапи наскрізно проходить стрижневий, сформований ще за життя історика образ цілеспрямованого дослідника, метою якого була популяризація героїчного

²⁹ Там само, с. 172.

³⁰ О. Пестрикова, *Польський історик Людвік Кубаля та його внесок у дослідження проблем історії України*, дисертація кандидата історичних наук, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро 2019.

минулого Речі Посполитої для польського народу в умовах відсутності самостійної держави.

В представленні життєвого шляху авторка обрала історико-біографічний метод, що дозволило описати, реконструювати та проаналізувати обставини життя і результати діяльності Кубалі, виокремивши етапи його наукової діяльності. Основу біографічного нарису почерпнуто з дослідження Барича і дещо доповнено інформацією зі звітів гімназії, де працював Кубаля, та його епістолярної спадщини (напр. авторкою вперше було опубліковано його листування з Пантелеймоном Кулішем³¹).

Пестрикова показує у своєму дослідженні, яке місце у загальному творчому доробку Кубалі займала історія українських земель. Вивчає сутність образу України в уявленні історика, його погляди на загальний перебіг козацько-польського конфлікту другої половини XVII ст., а також з'ясовує особливості бачення ним місця та ролі Переяславської ради 1654 р. і Гадяцької угоди 1658 р. в історії Речі Посполитої другої половини XVII ст. Характеризуючи погляди Кубалі на минуле України, дослідниця відзначила, що він, перебуваючи під впливом романтичної традиції, щиро вважав, що історія як наука повинна перш за все навчати. Такому своєму баченню підпорядковував і спосіб викладення матеріалу та засоби конструювання історичної нарації, які не були статичними, а еволюціонували і змінювалися.

Якнайкраще ці зміни проявилися у представленні Кубалею образу Богдана Хмельницького, формування якого авторка розділяє на два етапи. Оскільки основою джерельної бази для перших тематичних досліджень історика були переважно польські хроніки, які не вирізнялися безстороннім представленням постаті козацького гетьмана та трактуванням його діяльності, то й Хмельницький зображувався у них винятково як ворог з відповідним набором суто негативних рис.

З високим ступнем імовірності можна припустити – зазначає дослідниця – що на формування образу гетьмана вплинула й драматургічна діяльність Л. Кубалі, що проявляється у присутності елементів авторської емпатії та сформованої чіткої структури «герой–антигерой» у дослідженнях історика³².

Другий етап наукової діяльності історика позначився суттєвим розширенням джерельної бази його праць за рахунок використання матеріалів, котрі висвітлювали також козацьку позицію. Саме це сприяло появі більш виважених суджень Кубалі про Хмельницького та мотиви його діяльності. Свідченням цього може бути зміщення акценту з образу гетьмана-бунтівника

³¹ Там само, с. 215–222.

³² Там само, с. 149.

на представлення його як державного діяча, що було особливо характерно для останніх нарисів Кубалі.

У 2020 р. у Житомирському державному університеті Ніна Весельська захистила дисертацію на тему *Українознавчі дослідження Александра Яблоновського (1829–1913)*³³. Мету дослідження авторка визначила як «висвітлення місця і ролі А. Яблоновського у розвитку польської та української історичної думки кінця XIX – початку XX ст., комплексному аналізі його творчого доробку»³⁴. Відтак ми не бачимо тут спроб класичних біографічних реконструкцій, але намагання прослідкувати становлення Яблоновського як науковця через дослідження формування його особистості та визначення його місця в польській історичній науці. Останнє у назві розділу анонсується як *Місце Александра Яблоновського в історичних школах польської історіографії другої половини XIX ст. та в стосунках з українськими істориками*, проте фактично зводиться до переліку участі дослідника у з'їздах польських істориків, наукових та громадських товариствах і вказування його основних публікацій. Взаємодія з українськими вченими представлена згадкою про знайомство і листування з Грушевським, наукові контакти з Кулішем та відслідковування доробку деяких українських вчених.

Відтворюючи умови формування світогляду та фахових орієнтирів Яблоновського, авторка запропонувала періодизацію його життя та творчості, показала формування світоглядних орієнтирів і проаналізувала методологічні підстави наукової творчості.

Особлива увага Весельської сконцентрована на проблемах української історії у творчості вченого. Насамперед це минуле українського Півдня, дослідження козацької тематики, специфіка трактування концепту «Україна» і утвердження цього терміну у науковому вжитку та суспільній свідомості, а також дослідження історії освіти, науки і культури. З погляду сучасного стану польської та української історіографії акцентовано на деяких суперечливих уявленнях Яблоновського, зокрема ідеалізації ним ролі Королівства Польського та Речі Посполитої у цивілізаційному поступі України, доволі гостро критикованих у сучасній українській історіографії³⁵. Авторка якнайбільше акцентує на позитивному значенні досліджень Яблоновського в історичній науці, що полягало у збагаченні конкретно-історичних знань. Найперше це мало значення для розвитку джерелознавства, геральдики, історичної географії та картографії, історичної демографії, а також соціальної

³³ Н. Весельська, *Українознавчі дослідження Александра Яблоновського (1829–1913)*, дисертація кандидата історичних наук, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький 2020.

³⁴ Там само, с. 6.

³⁵ О. Киян, *Олександр Яблоновський як дослідник історії України*, «Український історичний журнал» 1994, № 4, с. 61–74.

та економічної історії українських земель. Однією з найважливіших робіт історика стало видання у серії «*Źródła Dziejowe*» восьми томів повністю присвячених історії України. До того одним із перших масштабних картографічних досліджень у європейській історіографії другої половини XIX ст. був його *Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej* – перша спроба укладення історичного атласу, до якого увійшли й українські землі.

Підсумовуючи, зазначимо, що впродовж перших двох десятиліть XXI ст. в українській історіографії спостерігалася тенденція до зростання зацікавленень доробком польських істориків кінця XIX – початку XX ст. Це різножанрові наукові праці, що охоплюють широкий спектр біографічних досліджень – від класичних життєписних реконструкцій до інтелектуальних біографій. У тематичному вимірі спільною рисою усіх цих праць є пов'язаність дослідницьких зацікавленень героїв студій з історією українських земель. Прикметною рисою цих досліджень є намагання авторів об'єктивно і виважено підходити до оцінок доробку польських істориків, співвідносячи їхні життєві обставини, світоглядні настанови та освітньо-науковий рівень з соціо-історичними контекстами епохи, що в сукупності визначали зовнішні контури життя особистості, котрі проектувалися і на наукову творчість.

Бібліографія

- С. Баженова, *Проблеми історії та культури України в історико-краєзнавчих і художніх творах представників «української школи» в польській літературі 1820–1890-х років*, дисертація доктора історичних наук, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський 2009
- С. Баженова, *Юзеф Антоній Ролле в громадському, науковому і просвітницькому житті Правобережної України другої половини XIX ст.*, автореферат дисертації кандидата історичних наук, Чернівці 2001
- С. Баженова, *Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість*, Кам'янець-Подільський 2002
- С. Баженова, *Юзеф Ролле і Україна*, Кам'янець-Подільський 2016
- Н. Весельська, *Українознавчі дослідження Александра Яблоновського (1829–1913)*, дисертація кандидата історичних наук, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Переяслав-Хмельницький 2020
- Ю. Вялова, *Леон Василевський (1870–1936): постать політика у контексті польсько-українського діалогу*, Київ 2019
- Ю. Вялова, *Суспільно-політична, наукова та публіцистична діяльність Леона Василевського (1870–1936 рр.)*, дисертація кандидата історичних наук, Інститут історії України Національної Академії Наук України, Київ 2015
- Т. Гранчак, *Українське національне відродження другої половини XIX – початку XX ст. в працях польського історика Леона Василевського*, дисертація кандидата історичних наук, Національна Академія Наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Київ 2000

- О. Киян, *Олександр Яблоновський як дослідник історії України*, «Український історичний журнал» 1994, № 4
- О. Пестрикова, *Польський історик Людвік Кубаля та його внесок у дослідження проблем історії України*, дисертація кандидата історичних наук, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро 2019
- О. Руда, *Освальд Бальцер: наукова та громадська діяльність*, Львів 2012
- О. Руда, *Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття*, Львів 2010
- В. Семененко, *Дослідник історії Поділля Юзеф Антоній Ролле та його опис складу Київського архіву (за матеріалами часопису «Край» із фондів ВБЗІК НБУВ)*, «Вісник Книжкової палати» 2022, № 3: <[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.3\(308\).41-48](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2022.3(308).41-48)> (дата доступу: 31 VII 2025)
- Є. Сенкевич, *Краківська історична школа в польській історіографії*, Миколаїв 2010
- Н. Таранова, *Йосип Йосипович Ролле – природодослідник Поділля*, «Історія та методологія географії. Наукові записки» 2013, № 2: <<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4090/1/Taranova.pdf>> (дата доступу: 31 VII 2025)
- П. Юрейко, *Медієвістичні студії у Львівському університеті в міжвоєнний період (1919–1939)*, дисертація кандидата історичних наук, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів 2012
- Ł. Adamski, *Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków*, Warszawa 2011
- A. Czerniecka-Haberko, *Oswald Balzer w historiografii polskiej*, «Історичний архів» 2014, № 12
- Dr. Antoni J. – *Юзеф Ролле: до 195-річчя від дня народження видатного краєзнавця Поділля 1829–1894: біобібліографічний покажчик*, Кам'янець-Подільський 2024
- B. Gancarz, *My, szlachta ukraińska. Zarys życia i działalności Wacława Lipińskiego 1882–1914*, Kraków 2006
- R. Nowacki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998
- B. Stoczewska, *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego*, Kraków 1998

Polish Historians of the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries in Contemporary Ukrainian Historiography

In modern Ukrainian historiography, there is a significant focus on understanding the contributions of Polish historians and social activists from the nineteenth and the first half of the twentieth centuries. Their work has greatly influenced the study of Ukraine's history. The article analyses the latest research on the achievements of Józef Antoni Rolle (1829–1894), Aleksander Jabłonowski (1829–1913), Ludwik Kubala (1838–1918), Oswald Balzer (1858–1933), and Leon Wasilewski (1870–1936). It aims to show the characteristic trends of this research, its methodological assumptions and its significance for contemporary historiography.

A significant reference point for these studies is the work of Stefania Bazhenova, who defended her doctoral thesis on Rolle's life and work in 2001 and has revisited this figure on numerous occasions since. She has sought to rehabilitate Rolle's legacy in Ukrainian historiography, portraying him not only as a Polish author who wrote about Ukraine but also as an educational activist in Right-Bank Ukraine, a pioneer in medical history, and a popular writer. She introduced a large number of sources into academic circulation, created a periodisation of Rolle's creative path and outlined the evolution of his views: from those close to Polish Romantic historiography to Ukrainophile

opinions. Bazhenova's research was distinguished by its interdisciplinary approach and was the first attempt to comprehensively understand Rolle's scientific and social activities in Ukraine.

In 2012, Oksana Rudej's book devoted to Oswald Balzer was published. She pointed out that, despite numerous studies of his life and work, some issues remain insufficiently researched: his contacts with Ukrainian institutions and scholars, his activities in the Taras Shevchenko Scientific Society, and his attitude towards the Ukrainian national movement in the early twentieth century. She subjected Balzer's position on Polish-Ukrainian relations to a detailed analysis, tracing their transformation under the influence of socio-political circumstances, emphasising the historian's favour towards the multi-ethnic Republic of Poland and the Jagiellonian idea. At the same time, she revealed the contradiction in his views, in which scientific curiosity was combined with clear political bias.

Yulyia Vialova's doctoral thesis, defended in 2015, was the first attempt at a comprehensive analysis of Leon Wasilewski's political and scientific activity. The author presented Wasilewski as a political activist who sought to establish Polish-Ukrainian dialogue in the interwar period.

Oksana Pestrykova's contribution is also significant for historiography. In 2019, she defended her doctoral thesis on Ludwik Kubala. She was the first researcher to conduct a systematic review of the historiographical image of Kubala. She presented the evolution of his historical narrative – from a Romantic view of the past to more balanced interpretations based on the positivist historiographical tradition. In this respect, this work has become essential for understanding how Polish historiography in the second half of the nineteenth century reflected Ukrainian historical themes.

In 2020, Nina Veselska's work on Aleksander Jabłonowski was published. She focused on the formation of the historian's scientific interests and his connections with Ukrainian scholars, particularly Mykhailo Hrushevsky and Panteleimon Kulish. She dedicated significant attention to Jabłonowski's contributions to source studies, historical geography, cartography, and demography. Additionally, she highlighted his role in popularising the concept of Ukraine within scientific and social discourse.

Summarising the results of this research, Ukrainian historiography at the beginning of the twenty-first century has taken a significant step towards systematising and reinterpreting the legacy of Polish historians and social activists from the nineteenth and early twentieth centuries. The research of Ukrainian historians presents Rolle, Balzer, Wasilewski, Kubala, and Jabłonowski as Polish intellectuals involved in the broader process of mutual interaction between Polish and Ukrainian historical thought. Recent studies have demonstrated the need for their scientific rehabilitation, recognition of their contribution to the development of Ukrainian historical science, and understanding of their importance in shaping cultural and scientific dialogue between the two nations.

Historycy polscy końca XIX i początku XX w. we współczesnej historiografii ukraińskiej

We współczesnej historiografii ukraińskiej istotne miejsce zajmuje próba zrozumienia dziedzictwa polskich historyków i działaczy społecznych w XIX i pierwszej połowie XX w., którzy wywarli znaczny wpływ na badania ukraińskiej przeszłości. W artykule poddano analizie kierunki najnowszych badań nad dorobkiem Józefa Antoniego Rollego (1829–1894), Aleksandra Jabłonowskiego (1829–1913), Ludwika Kubali (1838–1918), Oswalda Balzera (1858–1933) i Leona Wasilewskiego (1870–1936). Jej celem jest ukazanie charakterystycznych tendencji tych badań, ich założeń metodologicznych oraz znaczenia dla współczesnej historiografii.

Ważnym punktem odniesienia dla tych studiów są prace Stefanii Bażenowej, która w 2001 r. obroniła pracę doktorską na temat życia i twórczości Rollego i od tego czasu niejednokrotnie wracała

do tej postaci. Podjęła ona próbę rehabilitacji dziedzictwa Rollego w ukraińskiej historiografii, ukazując go nie tylko jako polskiego autora piszącego o Ukrainie, lecz także jako działacza oświatowego prawobrzeżnej Ukrainy, pioniera historii medycyny i popularnego pisarza. Wprowadziła do obiegu naukowego dużą ilość źródeł, stworzyła periodyzację twórczej drogi Rollego i zarysowała ewolucję jego poglądów: od bliskich polskiej historiografii romantycznej do ocen ukrajinofilijskich. Badania Bażenowej wyróżniały się interdyscyplinarnym podejściem i stały się pierwszą próbą całościowego zrozumienia naukowej i społecznej działalności Rollego na terenie Ukrainy.

W 2012 r. ukazała się książka Oksany Rudej poświęcona Oswaldowi Balzerowi. Autorka zwróciła uwagę, że mimo wielu prac o jego życiu i twórczości niedostatecznie opracowane zostały następujące problemy: wzajemne kontakty z ukraińskimi instytucjami i uczonymi, działalność w Towarzystwie Naukowym im. Tarasa Szewczenki, stosunek do ukraińskiego ruchu narodowego na początku XX w. Szczegółowej analizie poddała stanowisko Balzera wobec stosunków polsko-ukraińskich, prześledziła ich transformację pod wpływem okoliczności społeczno-politycznych, podkreślając przychylność historyka dla wielonarodowej Rzeczypospolitej i idei jagiellońskiej. Zarazem ukazała sprzeczność jego poglądów, w których naukowa ciekawość łączyła się z wyraźną tendencyjnością polityczną.

Obroniona w 2015 r. praca doktorska Julii Wjałowej była pierwszą próbą całościowej analizy działalności politycznej i naukowej Leona Wasilewskiego. Autorka przedstawiła go jako działacza politycznego, który dążył do nawiązania dialogu polsko-ukraińskiego w okresie międzywojennym.

Dla historiografii znaczący jest również wkład Oksany Pestrykowej, która w 2019 r. obroniła pracę doktorską poświęconą Ludwikowi Kubali. Autorka jako pierwsza dokonała systematycznego przeglądu powstawania historiograficznego obrazu Kubali. Zaprezentowała ewolucję jego narracji historycznej – od romantycznego patrzenia na przeszłość do bardziej wyważonych interpretacji, opartych na pozytywistycznej tradycji historiograficznej. W tym aspekcie praca ta stała się ważna dla zrozumienia, jak polska historiografia drugiej połowy XIX w. odzwierciedlała ukraińską tematykę historyczną.

W 2020 r. ukazała się praca Niny Weselskiej poświęcona Aleksandrowi Jabłonowskiemu. Szczególną uwagę autorka poświęciła kwestiom kształtowania zainteresowań naukowych historyka i jego kontaktom z ukraińskimi uczonymi, przede wszystkim z Mychajłem Hruszewskim i Pantelejmonem Kuliszem. Dużo miejsca poświęciła wkładowi Jabłonowskiego w rozwój źródłoznawstwa, geografii historycznej, kartografii i demografii. Podkreśliła wreszcie jego rolę w popularyzacji pojęcia *Ukraina* w dyskursie naukowym i społecznym.

Podsumowując wyniki tych badań, można stwierdzić, że ukraińska historiografia początku XXI w. poczyniła znaczący krok w kierunku systematyzacji i reinterpretacji spuścizny polskich historyków i działaczy społecznych z XIX i początku XX w. Prace ukraińskich badaczy ukazują Rollego, Balzera, Wasilewskiego, Kubalę i Jabłonowskiego jako polskich intelektualistów zaangażowanych w szerszy proces wzajemnego oddziaływania polskiej i ukraińskiej myśli historycznej. Najnowsze badania wykazały potrzebę ich naukowej rehabilitacji, uznania ich wkładu w rozwój ukraińskiej nauki historycznej i zrozumienia ich znaczenia dla kształtowania dialogu kulturowego i naukowego między oboma narodami.

Lidija Łazurko (Lidia Lazurko) – profesor, doktor nauk historycznych, historyk historiografii. Głównym obszarem jej zainteresowań naukowych jest historia historiografii XIX–XX w. Autorka m.in. prac: *Часопис „Кwartalnik Historyczny” i розвиток польської історіографії останньої чверті XIX – першої половини XX століття*, Дрогобич 2010; *Співпраця українських вчених з польським Історичним товариством у Львові (1886–1939 рр.)*, w: *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 5, red. J. Maternicki, L. Zaskilniak, Rzeszów 2007; *Інтелектуальне коло „Кwartалника Historycznego” львівської доби: творення культури*

національного героя, w: *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. A. Czyżewski, R. Stobiecki, T. Toborek, L. Zaszkiłniak, Warszawa–Łódź 2012; *Ukrainika na łatach „Kwartalnika Historycznego” w okresie międzywojennym*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 58, 2013; *Конструювання „української” легенди у біографії Вільгельма фон Габсбурга*, „Проблеми гуманітарних наук. Серія »Історія«” 2019, nr 2/44; *Польська історична періодика у Східній Галичині XIX – поч. XX ст.: типологія, ідеологія, проблематика*, Черкаси–Дрогобич 2020; *Authors’ Geography of Journal «Kwartalnik Historyczny» (1887–1914)*, „Eminak. Scientific Quarterly Journal” 2023, nr 3(43). E-mail: lazurkol@gmail.com